

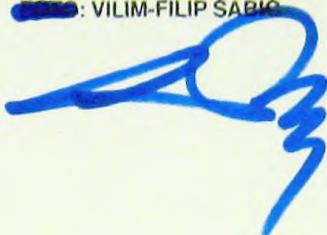
IVO Smoljan

NE ER A F T R A

IVO SMOLJAN / NERETVA

: VILIM-FILIP ŠABO

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "VILIM-FILIP ŠABO". The signature is fluid and cursive, with a large loop at the top and several smaller loops and strokes below it.

IVO SMOLJAN

NERETVA

ZAGREB
KLEK
1988.

IZDAVAČI:
GALERIJA »STEĆAK«, KLEK
SIZ ZA KULTURU, METKOVIĆ
OSIZ U OBLASTI KULTURE, OPUZEN
I IVO SMOLJAN, ZAGREB

Urednik:
STJEPAN ŠEŠELJ

Recenzenti:
DUBRAVKO JELČIĆ
ALEKSANDAR STIPČEVIĆ

Likovno opremio:
MLADEN VEŽA

Grafički uredio:
VLADO LEKO

Za nakladnika:
DARKO POPIĆ

Tisak:
VJESNIK, Zagreb

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 908.497.1(1-92 Neretva)

SMOLJAN, Ivo

Neretva / Ivo Smoljan. - Klek : Galerija "Stećak" [etc.], 1988. - 532 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 21 cm

Bibliografija: str. 483-521. - Summary.

UVOD

Poneki dijelovi hrvatske narodne povijesti stoje i dandanas neobrađeni, da ne kažemo gotovo netaknuti. Interesantno je, mada to možemo pripisati u prvom redu našem vlastitom nemaru, da među njima ima i takvih koji spadaju u najsvjetlijе stranice naše prošlosti. Među takve spada i Neretva, kolijevka nekadašnje Neretvanske oblasti, koja se pružala od rijeke Cetine do rijeke Neretve, a zahvaćala je jednim dijelom i u unutrašnjost, te otoke Korčulu, Brač i Hvar. To je ujedno bila i jedna od prvih samostalnih i organiziranih oblasti koju su osnovali naši pređi, nakon što su se doselili u ove krajeve.

Neretva nije samo ime rijeke, nego historijski i geografsko-ekonomski naziv za cijeli kraj koji je u okviru spomenute oblasti i kasnije kroz stoljeća, u različitim povijesnim razdobljima, uvijek znao sačuvati poneku svoju ekonomsku i upravnu cjelinu. Napisati iscrpnu povijest Neretve, od slavnih neretvanskih gusara pa do neretvanskih partizana nije jednostavno ni lako. Ne samo zbog maloprije spomenutih faktora, nego još više zbog toga, što je neretvanski kraj bio stalno na razmedu mnogih i raznovrsnih političkih, trgovačkih i drugih utjecaja: Venecije, Turske, Dubrovnika, Austro-Ugarske, Francuske, Bosne i Hercegovine, Srbije, Hrvatske i tako dalje. Treba dobro proučiti povijesti svih tih državnih jedinica, da bi se moglo govoriti o Neretvi. Dobro je rekao jedan naš pisac: »Povijest Dubrovnika nalazi se jednim dijelom u povijesti Neretve, i obrnuto, povijest Neretve u povijesti Dubrovnika«. Dovoljno je spomenuti samo to, da su Dubrovčani u Neretvi imali svoja trgovačka uporišta, kao vlastite posjede sa samostalnom upravom i sudstvom. Da je Dubrovačka republika jedan dio svoga bogatstva crpila zahvaljujući upravo Neretvi, najprirodnijem putu u zaleđe, nema spora.

Kroz dugi niz stoljeća pritisnuta ekonomskom bijedom i nezdravom, malaričnom klimom, Neretva je prehranjivala svoje stanovništvo, ponajviše bogatim ribolovom. Njezini gospodari smjenjivali su se redom. Da nabrojimo samo najglavnije: Venecija, Mađarska, Turska, Austrija, Francuska, ponovno Austrija, stara Jugoslavija, ali njene goleme močvarne površine, čije zemljiste spada u najplodnije u našoj zemlji, ostajale su prepustene stihiji kapriciozne rijeke i stoljećima bijahu prava legla komaraca, priječeći stalno životima njenih ljudi. Takvi su, eto, bili uvjeti pod kojima su Neretvani živjeli, pod kojima su razvijali kulturu i svijest o sebi. Stoga nije čudo, što se u toj sredini nije našao nitko posebice ponukan da bi unio cijelog sebe u istraživanje zanimljive i vrlo bogate građe o ovom našem interesantnom području Dalmacije.

Dok su o drugim krajevima i pojedinim mjestima (kao o Poljicima, Imotskoj krajini, Makarskom primorju, a da i ne govorimo o Dubrovniku, Splitu, Pelješcu, Korčuli, Hvaru, itd.) napisane čitave monografije ili povijesti, o Neretvi, koja je također najveći dio svoga povijesnog života fungirala kao više manje samostalna jedinica, sa svojom posebnom upravom i unutrašnjim uređenjem i čvrstom ekonomskom cjelinom, nije do danas još napisana nikakva cjelovita povijest, već mnoštvo kraćih i usputnih napisa (od kojih moja Bibliografija sadrži sada već preko 1000 jedinica), razasutih u našoj i stranoj periodičnoj štampi. Najveći i najvažniji dio historijske građe ostao je u tami i zaboravu, zapretan među spisima naših i stranih arhiva, od Vatikana i Venecije do Dubrovnika.

Neretvanska krajina, ako uzmememo čitavu oblast dokle povjesno doseže to ime, veliki je »zalogaj« za povjesničara. Prethodno bi trebalo istražiti pojedina povijesna razdoblja, pojedina područja djelatnosti stanovništva toga kraja, a potom obraditi povjesne ličnosti, kao i one koji su imali bitnog utjecaja na razvoj kraja.

Možemo reći da se u tom smislu već javilo nekoliko imena, koji su krenuli istraživačkim putem. Među njima valja svakako spomenuti knjigu »Iz povijesti donjeg Poneretavlja (1972) Trpimira Macana, u kojoj je npr. obradio razvoj pučanstva u Neretvi, te dao povjesne osvrte na 17. i 19. st., kao i pregled školstva i gradnju pučkih čamaca. U knjizi je i poseban osvrt na istraživanja Radovana Jerkovića, čiji opsežni tekstovi još nisu bili sazreli za objavlјivanje u knjizi, ali su pomogli mnogima koji su željeli nešto više saznati o povijesnim događajima u Neretvi. Zatim treba spomenuti Vjeku Vrčića koji je u posebnoj knjizi objavio povjesni pregled »Neretvanskih župa« (1984) kojemu je još između dva rata don Rade Jerković dao veliki doprinos i cjelovito zasnovao tu temu. Napokon, u novije vrijeme javlja se Ivan Jurić s knjigom »Donjoneretvanski kraj« (1988). U posljednjih petnaestak godina došlo je do objave mnoštva novih istraživačkih rezultata, do novih osvijetljenja na neke povjesne događaje i ličnosti, što se posebno vidi iz Dopune mojoj bibliografiji na kraju knjige.

Zašto opet nova knjiga »Neretva«?

Dužan sam čitateljima dati odgovor na to pitanje koje i sam sebi postavljam. Naime, prijašnju »Neretvu« radio sam doista dugo, zahvaljujući okolnostima što sam istodobno dok sam je radio bio pet godina bibliotekar u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu. Znao sam već tada da je tema »Neretve« veoma raznovrsna, da je u stvari heterogena, pa je stoga teško napraviti iz nje cjelinu. Opredijelio sam se za povjesnu vertikalnu, i tom linijom ostvario jednu moguću kronologiju. Ali sam smatrao da se, zbog malo prije spomenutih razloga, ne mogu iscrpiti ona razdoblja i one vrste djelatnosti koje se posebno ističu, strše zapravo ne samo na domaćem, nego i na širem međunarodnom planu, te tako ispunjavaju izuzetnim sadržajem neke stranice hrvatske povijesti.

To su u prvom redu: gusarstvo i njegova tradicija, od Ilira pa do modernih vremena (stvaranja prvog mornaričkog partizanskog odreda u Podgori i zapljena broda »Merkur« u Gracu). Zatim povijest lučke djelatnosti u Neretvi, od najstarijih vremena do danas, doseljenje Hrvata, po-krštenje Neretvana, sve do njihove prevlasti na Jadranu i neobično razvijene pomorske djelatnosti.

Ova »Neretva«, koju sada imate pred sobom je po mnogo čemu nova i u mnogim poglavlјima proširena, a u nekim dijelovima sasvim nova. Nova u poglavlјima, u rasporedu grade, u otkrićima nekih vrsta djelatnosti, u otkrićima nekih povijesnih imena ili njihovim boljim osvjetljenjima. Tako je, na primjer, s dosta objašnjenja, hrvatski knez Domagoj obrađen kao Neretvanac, navedeni su i brojni neretvanski knezovi i vladari. Jedan među njima spominje se u vezi s najstarijim pisanim spomenikom hrvatskim »Ljetopisom popa Dukljanina«. Proširen je i dopisan kulturni i književni pregled, te likovni prilog o Neretvi. To isto učinjeno je i u poglavlju Neretve pod Bosnom i pod Turcima, a zatim i razdoblje radničkog pokreta i najvažnijih događaja između 1900. i 1918.

Napokon, u ovoj »Neretvi« je prikaz iseljeništva iz Neretve, gdje su posebno objavljeni popisi iseljenih lica iz svakog mjesta u neretvanskom kraju.

Naravno, u ovoj knjizi čitalac će naći i oko 200 crnobijelih fotografija, kao i 8 stranica fotografija u koloru.

»Neretva« se i ovaj put završava na 1945. godini. Dalje tekst ne teče, jer to je razdoblje u kojemu je neretvanski kraj doživio potpuni preobražaj u prometnom, lučkom, privrednom, poljoprivrednom, a može se reći i u prosvjetnom i kulturnom pogledu. Taj period je u stalnom razvoju, te ga nije moguće samo kronološki bilježiti, nego mu valja dati i opsežan prikaz kao i osrt u kojemu će biti ocjena i sinteza poslijeratnog nemirnog, ali vrlo dinamičnog razvoja neretvanskog kraja. To će svakako morati učiniti više autora odabralih prema temama i razdobljima koji označavaju bitne promjene preobražaja.

Ja sam samo htio uputiti čitatelje preko objavljenih fotografija na te suvremene događaje, budući da oni teku još od prijeratnog razdoblja, nastavljaju se u ratu i dalje u ovo naše doba. Takvi su bili: željeznička pruga, luka, putnički i teretni promet, investicijski planovi i urbanizacija naselja.

IVO SMOLJAN

Bilješka o piscu

IVO SMOLJAN rođen je u Šarića-Struzi, općina Kardeljevo (prijašnje Ploče) 15. listopada 1926. godine. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a srednju u Metkoviću, Mostaru i Splitu. Završio je Trgovačku akademiju (koju je započeo u Mostaru) i neko vrijeme je radio kao ekonomist. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1954. godine.

U književnosti se javio 1950. godine poezijom, a zatim je počeo objavljivati kritike i eseje u raznim dnevnim i periodičkim listovima i mjesечноima. Uradio je »Podravsku reviju« (Koprivnica, 1953) koju je bio i pokrenuo. Radio je kao bibliotekar u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu (1955—1960) i tom prilikom je sakupio bibliografsku građu o Neretvi. Zatim postaje članom Redakcije književnog časopisa »Republike« u Zagrebu (1960—1964), a kasnije urednikom u izdavačkom poduzeću »Zora« (1964—1967). U međuvremenu bio je urednik edicije »Almanah revolucije« (1961). Izdao je knjigu eseja »Pjesnik i pjesma« (Zagreb, 1965), zatim knjigu kritika »Čudi knjige« (Zagreb, 1970), polemike »Stratište i tržište knjige« (Zagreb, 1970), monografije: »Neretva« (1970) i »Tito i iseljenici« (1984. na hrvatskom i engleskom jeziku). Sastavio je antologiju »Hrvatski Odisej« koja je izšla u tri izdanja (Zagreb, MIH, 1980; Zagreb, MIH i Kršćanska sadašnjost, 1986. i »Croatian Odyssey, 1985, skraćeno izd.) Pisao scenarije za dokumentarce: »Stari kraj« i »Tito i iseljenici«. Glavni je i odg. urednik časopisa »Matica« i »Iseljeničkog kalendara«, te drugih publikacija MIH u Zagrebu od 1973 do danas.

M.Š.

GDJE JE ŠTO

	Str.
Uvod	7
Neretva kroz povijest	13
Prehistorijsko doba	16
Historijsko doba (Iliri, Kelti, Grci, Rimljani)	18
Ilirska država na čelu s Teutom — vrhunac i pad	20
Gusarstvo i trgovina (Aleksandar dr. Stipčević)	22
Narona — rimska kolonija	27
Kulturni profil Narone	31
Propast Narone	34
Seoba naroda	35
Dolazak Slavena	36
Dolazak Hrvata	36
Neretvani u Hrvatskoj	37
Pokrštenje Neretvana (Ćiril Petešić)	39
Djelatnost sv. Metoda među Neretvanima	46
Jeli srpski župan Petar bio vladar Neretve oko 917?	51
Neretva u vlasti Časlava Klonimirovića	52
Neretvanska oblast	52
Doba prevlasti Hrvata i Neretvana na Jadranu	53
Knez Domagoj — Neretvanac	57
Neretvani nakon 1.000 godine	62
Neretva i Neretvani u ljetopisu popa Dukljanina	64
Stanje u Neretvi od 11.—14.stoljeća. Neretva pod Bosnom	66
Neretva pod Turcima	72
Uskoci na ušću Neretve	78
Pohod uskoka u neretvansku dolinu	83
Neretva pod Venecijom	84
Privreda u mletačko doba	91
Organizacija vlasti u Neretvi	93
Prva austrijska vladavina (1797—1806)	95
Doba Francuza (1806—1813)	96
Neretva drugi put pod Austrijom (1813—1918)	98
Hrvatski narodni preporod u Neretvi	105
Učešće Neretve u bosansko-hercegovačkom ustanku (1875—1878)	118
1900—1918	121
Radnički pokret u Neretvi	123
Neretva u narodnooslobodilačkoj borbi (1941—1945)	139
Povijesni razvoj neretvanske luke	197
Luka Narona	208
Luka Gabela	213
Trgovina preko Drijeva (Gabele)	216
Nautičko-trgovačke i lučke djelatnosti u Neretvi u 16. st.	223
Mletački spomenici u Gabeli	231
Luka Metković	232

Podaci o prometu	241
Prometnice i luke	247
Nova luka Ploče	256
Izgradnja željezničke pruge i luke	262
Luka Ploče u planovima Trećega Reicha	264
Knezovi i vitezovi Neretve	285
Neretvanski knezovi Vladimirovići	287
Vitezovi Nonkovići	295
Melioracija neretvanske doline u povijesti	307
Ribarstvo	335
Kulturni pregled	349
Pregled književnosti	371
Istaknuta javna, kulturna, književna i znanstvena imena iz neretvanskog područja	386
Iseljeništvo iz Neretve	405
Neki istaknuti iseljenici iz Neretve	420
Pregled iseljeništva iz Neretve po mjestima	423
Toponomastika	451
Zanimljivosti	459
Ušće Neretve — nekada najveće tržište robova kod nas	461
Neretva u putopisu Alberta Fortisa	462
Neretvani su znali da komarac prenosi malariju preko 120 godina prije nego što je to utvrdila naučna medicina	466
Neretvanska bolest (Čiril Petešić)	467
Putovanje saksonskog kralja Friderika Augusta u Neretvu	473
Posjet Franje Josipa II Neretvi	474
Šangajski dud u Neretvi	475
Leprozorij — kolonija gubavaca u Metkoviću	475
Neretvanska pijavica prva na svjetskom tržištu	476
Prijestolonasljednik nadvojvoda Franjo Ferdinand i vojvotkinja Sofija Hohenberg u luci Metković	477
Bibliografija	481
Dopuna Bibliografiji Neretve	505
Pogовор (dr. Milan Škrbić)	523
Summary (Neretva)	525
Bilješka o piscu	528